

КРИМ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

(2004 рік)

Автономний статус Криму, його стратегічне розташування, міжнаціональна різноманітність населення і характерні для регіону проблеми зумовлюють важливість для України стабільного і передбачуваного розвитку подій на півострові.

Дослідження ролі Кримської автономії в Помаранчевій революції і на сучасному етапі знайшло відображення в наукових та публіцистичних розвідках і виступах науковців та публічних політиків Л.Грача, А.Гриценка, А.Мальгина, Г.Москаля, В.Самар, М.Джемільова, Р.Чубарова. Автор статті ставить завдання проаналізувати ставлення кримчан до Помаранчевої революції і визначити проблемні питання в суспільно-політичному житті Криму.

Відзначимо, що уже 24 листопада 2004 р. представники помаранчевих сил Криму провели двохтисячний мітинг на центральній площі ім. Леніна в Сімферополі на захист демократії й на підтримку В.Ющенка. Одночасно на цій же площі прихильники В.Януковича почали встановлювати намети під російськими прапорами. Вони заявили, що представляють Російську громаду Криму і Кримський козацький союз. Проте, за інформацією керівника Кримського штабу В.Ющенка В.Пробий-Голови, мітинги в підтримку прем'єр-міністра збиралися під тиском усних наказів керівництва установ і організацій [1, с.3].

На початку революції “Російський блок” і “Російська община Криму” майже тиждень проводила в Сімферополі щоденні мітинги під кримськими і російськими прапорами і транспарантами “За Батьківщину! За Путіна! За Руський блок” [2, с.5]

Депутати Севастопольської міської ради 24 листопада 2004 р. в зверненні до Л.Кучми і Верховної Ради України засудили “незаконні дії команди Ющенка”. Вони вимагали “припинити втручання в внутрішньо-

політичні процеси на Україні зарубіжних прихильників В.Ющенка, які прагнуть позбавити народ України конституційного права на вибрання президента країни згідно власної волі” [3, с.6].

У Севастополі був створений синьо-білий Загальноміський комітет із захисту конституційних прав севастопольців, який звернувся з резолюцією до Президента України. Щоб севастопольці змогли підписати цей документ, в місті почало діяти наметове містечко. Цікаво, що голова Севастопольської держадміністрації Л.Жунько вважав винуватцем реальної загрози цілісності держави і передумов до розв’язання в Україні громадянської війни помаранчеву опозицію [4, с.6]. А депутати від фракції “Руський блок” навіть обіцяли військову підтримку з боку Росії [4, с.3].

“З адміністрації Президента в Крим йшли дзвінки з рекомендаціями з’явитися на нього (С.А. – Сіверськодонецький з’їзд), – відзначав заступник голови парламенту АРК І.Умеров. – Наше керівництво туди не поїхало, в Сіверськодонецьк відправився тільки член президії Верховної Ради АРК В.Кличников. Це представництво авторитетним назвати не можна” [5, с.36].

Напередодні Сіверськодонецького з’їзду в Сімферополі відбувся Форум депутатів всіх рівнів, на якому голова Верховної Ради АРК застеріг від висування лозунгів, які можуть бути розцінені як сепаратистські, хоча і визнавав, що ці ідеї мають популярність в Криму. Голова кримського уряду С.Куніцин неодноразово заявляв в ці дні, що Крим “перехворів сепаратизмом” і не піде за радикалами, хоча і повністю солідаризувався з іншими лідерами Півдня-Сходу в засудженні дій опозиції [6, с.192]. Відзначимо, що С.Куніцин не брав участі у з’їздах у Сіверськодонецьку і Харкові [7, с.1].

З осудом спроб розколоти країну виступив також Голова Верховної Ради АРК Б.Дейч. Зокрема, крилатою стала його фраза: “На скільки клаптиків має розірватися моє старе єврейське серце, якщо розколеться країна”. Політик на сторінках “Голосу України”, виражаючи позицію

жителів півострова, зазначив, що кримчани особливо гостро переживають суспільно-політичну кризу, оскільки винесли “уроки толерантності, взаєморозуміння і політичної культури... з пережитого досвіду початку 90-х років минулого століття”. Для подолання кризи він запропонував “діяти з позицій законності — це той стрижень, навколо якого можуть і повинні єднатися регіони заради досягнення головної мети на сьогоднішній момент — недопущення розколу” [8, с.3].

Б.Дейч також вважав за можливе запропонувати представникам всіх областей країни розглянути прийняття меморандуму “Про міжрегіональне співробітництво задля забезпечення громадянського миру та державної єдності України”. З цією метою він готовий був виступити організатором зборів регіонів в Ялті в Лівадійському палаці [8, с.3].

Неможливість масових проросійських виступів в Криму визнавали російські імперські ЗМІ. Так, журналісти “Литературной газеты” вважали, що нібито найбільш потаємними думками кримчан є: “А можливо, Росія нас все-таки забере назад?”, але реалізації цих мрій, на думку росіян, заважав низький рівень професіоналізму місцевих вождів і пасивна політика Росії [9, с.2].

Натомість яскравий спротив Помаранчевій революції продемонстрували кримські комуністи. Так, лідер кримських комуністів Л.Грач у виступі 28 листопада 2004 р. на російському телеканалі розцінив помаранчеві події в Україні як контрреволюцію відносно своєї держави, суспільства і права. Він вважав, що саме опозиція провокує розпад країни, а керує нею “не просто зовнішній фактор, а західники. Це продовження всього того руйнування Радянського Союзу...”. Більше того для збереження “нас, слов’ян, нас православних” політик фактично закликав до зовнішнього втручання керівництво Росії, Білорусі, Казахстану, Китаю для “захисту єдності держави України, конституційних прав самих громадян і всієї держави” [10, с.1].

Ініційовані владою після Сіверськодонецька збори депутатів рад всіх рівнів в Сімферополі відбувалися бурхливо, майже кожен другий виступаючий вимагав якщо не референдуму про самостійність Криму, то федералізації України. Але в резолюцію форуму ні одна з цих пропозицій не увійшла, а до рішень з'їзду в Сіверськодонецьку “віднесли з розумінням”. Позачергова сесія Верховної Ради автономії також була насичена емоціями, але заява, в якій парламент визнав легітимним призупинене Верховним судом рішення ЦВК про перемогу на виборах В.Януковича, так і не була надрукована в парламентській газеті [11, с.5].

У той же час на головній площі кримської столиці проходили мітинги на підтримку В.Януковича і здійснювався збір підписів за відокремлення автономії від України і приєднання до Росії [12, с.2]. Депутати кримських райрад писали гнівні листи Дж.Бушу, лідер комуністів Л.Грач для подолання кризи закликав скликати нову Переяславську раду, а його соратник Л.Безазієв пропонував повернути Криму інститут президентства і увійти в єдиний економічний простір на правах незалежної держави [11, с.5].

29 листопада 2004 р. в Севастополі на площі Нахімова відбувся 20-тисячний мітинг севастопольців. Перед ним виступали депутати міської і районної рад, які брали участь у з'їзді в Сіверськодонецьку. Учасники мітингу одноголосно проголосували за підтримку рішень з'їзду, планованих заходів для виходу з кризової ситуації держави [13, с.1].

30 листопада 2004 р. навздогін Сіверськодонецькому з'їзду знову було скликано пленарне засідання Верховної Ради Криму. На ньому Б.Дейч, імовірно, під тиском радикалів відзначив: “Крим відправив на з'їзд в Луганську область свою делегацію. Ми підтримуємо рішення з'їзду”. На засіданні звучали і більш радикальні виступи. Так, Л.Безазієв закликав “піти на референдум і оголосити про самостійність” [14, с.1].

Проте, як відзначали оглядачі, для більшості депутатів тема обговорення не настільки цікавила, як, наприклад, перерозподіл кримської

власності. В результаті в готовий завчасно проект рішень внесли пункт про те, що Крим підтримує В.Януковича, і вирішили делегувати 2 своїх представників у створений на Луганщині Міжрегіональний союз органів місцевого самоврядування країни [14, с.1].

Утриматися від цього рішення закликали депутатів заступник голови Верховної Ради АРК І.Умаров, начальник кримського відділення Нацбанку України А.Бурдюгов. Не проголосував за заяву й перший спікер кримської автономії, старійшина Верховної Ради АРК М.Багров. На його переконання, “найстрашніше, що ми дійсно сьогодні починаємо вголос говорити й називати страшне слово “розкол країни”, не дай, Бог, це відбудеться, нам історія цього ніколи не пробачить” [15, с.3].

Стримана позиція кримських політиків зумовлювалася можливістю повернення широких економічних повноважень автономії в процесі подальшого приведення Конституції АРК у відповідність прийнятій політреформі, кримськотатарським фактором, бажанням власників курортних об’єктів і власників дач і котеджів зберегти стабільність на півострові.

13 грудня 2004 р. кримський політик Н.Бекіров оприлюднив у Сімферополі низку документів, які свідчили, що кримський уряд за кілька днів до першого туру виборів дав дозвіл на передачу комерційним структурам понад 350 гектарів дорогої південнокримської землі, яка до цього входила до складу Ялтинського гірсько-лісового природного заповідника. Прихильники В.Ющенко заявляли, що саме такі оборудки кримського уряду із землею примушували кримських високопосадовців протидіяти приходу до влади лідера опозиції [16, с.2].

Відзначимо, що незважаючи на біло-голубу спрямованість регіональної влади, голова Верховної Ради Криму Б.Дейч звернувся до прокурора АРК В.Гальцова з проханням розслідувати факт збору в Сімферополі підписів за приєднання Криму до Росії [17, с.2].

Одночасно мітингові пристрасті в Сімферополі супроводжувалися протистоянням і конфліктами. Так, 14 грудня 2004 р. після завершення мі-

тингу група прихильників В.Януковича спробувала підпалити три помаранчеві палатки, потім дві з них перевернули і розірвали. Газети, які знаходилися в палатках, були спалені. Така сама ситуація була з агітаційною палаткою В.Ющенко в Керчі, де навіть до жінок застосовували силу [18, с.2; 19, с.4].

Агресивну зустріч влаштували прихильники В.Януковича 18-19 грудня 2004 р. автомобільному пробігу “Поїзд дружби”, який відбувався під лозунгами “Пора об’єднатися”. Зокрема, вони перекрили на 4 години трасу Херсон-Сімферополь в районі м. Армянська. Як повідомляв один з учасників автопробігу журналіст телеканалу “1+1” В.Кіпіані, на дорозі їх зустріла агресивна юрба біля 300 осіб п’яних підлітків, кримських козаків і старших людей з російськими і біло-голубими прапорами.

Пікетники викрикували нецензурну лайку, ламали автомашини, провокували бійки, виривали камери і фотоапарати у журналістів. Крім того, в Севастополі, де очікували на приїзд автопробігу, у дев’яти автомобілів з помаранчевою символікою було вибито скло, а працівники Державтоінспекції не втручалися в хід подій [20, с.1, 3].

Позиція середньостатистичного біло-голубого демонстранта в Криму була озвучена в російській “Газеті”: “По-перше, Ющенко віддасть Крим татарам. По-друге, вижене Чорноморський флот. По-третє, пустить сюди НАТО. І буде тут вам турецький форпост” [21, с.4].

Одночасно з Криму відправлялися вантажівки з продуктами для Майдану. Так, тільки в Саках фінансову підтримку революції надавали 29 комерційних підприємств і 34 приватні підприємці [11, с.5]. Ряд кримських учених виступили зі зверненням, у якому закликали активно підтримати “законно вибраного президента В.Ющенко” [22, с.13]. Один з приватних телевізійних каналів подавав об’єктивну, виважену інформацію, що також стало новим явищем для Криму [23, с.4].

Представники кримськотатарських організацій також висловилися на підтримку територіальної цілісності, суверенітету України, її юрисдикції

над Кримом. Але, як зауважував керівник політико-правового управління меджлісу кримськотатарського народу Н.Бекіров, кримськотатарські політики вимагали наповнення новим змістом відносин з українською демократією і перегляду статусу кримських татар на півострові [24, с.4].

Перший тур президентських виборів 2004 р. засвідчив наступне: якщо на парламентських виборах 2002 р. серед тих, хто підтримав в автономії “Нашу Україну”, кримські татари становили дві третини виборців, то В.Ющенко в першому турі підтримали менше однієї третини. Такий низький результат підтримки став наслідком недовіри кримських татар до курултаю і меджлісу, які традиційно співпрацювали з націонал-демократами. З іншої сторони, за півроку до виборів масштабні темпи партійного будівництва в Криму розвинула Партія Мусульман України, яка закликала одновірців віддати голоси В.Януковичу. Крім того, в Криму з’явилася нелегальна в багатьох країнах партія Хізб-ут-Тахрір, яка почала проповідувати ідею побудови всесвітнього халіфату [25, с.6]. Проте падіння частки кримських татар в електораті В.Ющенко засвідчило зростання впливовості націонал-демократичних ідей в середовищі слов’янського населення півострова.

У свою чергу напружена політична ситуація позначилася на економіці півострова, зросли ціни на продукти першої необхідності і стали такими, як в курортний сезон [26, с.1].

Усе ж революція в кримчан не викликала широкої політичної активності. Упродовж тижня чисельність людей біля агітпалаток обох рін не сягала більше 10-20 осіб [2, с.5] Незважаючи на це, тільки 28 грудня 2004 р. прихильники В.Ющенко, а 29 грудня 2004 р. кримські козаки згорнули свої наметові містечка з центральної площі Сімферополя [27, с.3].

За результатами повторного голосування виборів Президента України в АРК 26 грудня 2004 р. 942310 (81,1%) виборців віддали свої голоси за В.Януковича, а В.Ющенко підтримали 178986 (15,4%) виборців [28, с.1]. Такі результати не стали несподіванкою з огляду на традиційні

особливості суспільно-політичного життя півострова, але дали підстави для певного оптимізму щодо українськості Криму.

Проте уже 20 січня 2005 р. Кримська організація партії “Русский блок”, “Русская община Крыма”, Союз радянських офіцерів Криму, об’єднання “Нашадки Богдана Хмельницького” організували в Сімферополі мітинг, присвячений річниці референдуму про відновлення кримської автономії. Учасники акції тримали плакати з лозунгами: “Республіка Крим — складова частина Федеративної республіки Україна!”; “Геть націоналістів”; “Крим — Федеративна Україна — Да! Україна — колонія Америки — ні!” [29, с.4]. 23 січня 2005 р. в Криму відбулися марші протесту проти інавгурації В.Ющенка. Учасники маршів заявили, що принциповим є саме втілення програмних вимог про федералізацію і двомовність в Україні, а не підтримка конкретних фігур як самоціль [30, с.3]. Ці гасла стали наслідком того, що організацією акцій протесту зайнялися проросійські радикальні організації.

Отже, Крим під час Помаранчевої революції формально підтримав сіверськодонецьких сепаратистів, але не збурився масовими акціями підтримки ідеї відокремлення від України чи входження в південно-східну федеративну республіку. Це свідчило про те, що в автономії процеси регулювалися з Києва і зовсім не відповідали ні настроям населення, ні надіям політичної і бізнесової еліти півострова.

Однак розпалювання антидержавних настроїв у Криму під час революції поступово радикалізувало суспільство, відродило проросійські організації і призвело до громадських акцій на зразок протестів проти навчань НАТО в 2006 р. У свою чергу, поява в автономії помаранчевої опозиції засвідчила, що в середовищі кримчан поширюються демократичні цінності, і для багатьох з них не байдужа була Українська державність. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в ґрунтовному аналізі проблемних питань у суспільно-політичному житті Криму в 1990-2006 рр.

1. Полоченко О. “Територія свободи” у Сімферополі переходить з рук в руки...” // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—26 листопада.—С.3.
2. Гусакова Е. Бутафорський майдан імени Леніна // Республіка Крим.—Сімферополь, 2004.—17 грудня.—С.5.
3. Бурцев К. “Севастополь на колени не поставить!” // Кримське время. – Сімферополь, 2004. – 2 грудня. – С.6.
4. Степко Л. “Уж коли зло пресечь, собрать бы книги все, да сжечь...” // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.3.
5. Зушик Ю. Запад-Восток // Корреспондент. – К., 2004. – 4 грудня. – С.32-36.
6. Мальгин А.В. Україна: Соборність і регіоналізм.—Сімферополь: Сонат, 2005.—280 с.
7. Молодь України.—2005.—14 січня.—С.1.
8. Дейч Б. Крим проти розколу країни // Голос України.—2004.—10 грудня.—С.3.
9. Переяславська Р. Свої і “наші” // Літературна газета.—М., 2004.—7 грудня.—С.2.
10. Грач Л. На Україні происходит контрреволюция по отношению к своему государству, к своему обществу, к своему праву // Коммунист Крима. – Сімферополь, 2004. – С.1.
11. Самар В. “Из поганых болот чьи-то тени встают...” // Зеркало недели. – 2004. – 11 грудня. – С.5.
12. Касьяненко Н. С Януковичем...в Россию // День.—2004.—7 грудня.—С.2.
13. Крымская правда. – 2004. – 1 грудня. – С.1.
14. Астахова Н. Мы не отколемся. Не бойтесь. И не расколемся. Не надейтесь // Крымская правда. – 2004. – 1 грудня. – С.1.
15. Голос України.—2004.—2 грудня.—С.3.

16. Притула В. Земля в Крыму—це вже політика... // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—17 грудня.—С.2.
17. Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.2.
18. Когда эмоции берут верх // Республика Крым.—Симферополь, 2004.—17 декабря.—С.2.
19. Хоменко В. Б'ють і палять... // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—17 грудня.—С.4.
20. Автомобильные войны. В Крыму автопробег “Поезд дружбы” встретили камнями и матом // Полуостров.—Симферополь, 2004.—23-30 декабря.—С.1, 3.
21. Кондратьева М. Не так! Почему в Крыму любят Януковича и не любят Ющенко // Полуостров.—Симферополь, 2004.—31 декабря.—С.4.
22. Обращение крымских ученых к крымчанам // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.13.
23. Савченко С. “Плач не дав свободи ще нікому, а хто борець—той здобуває світ!” // Кримська світлиця.—Сімферополь, 2004.—3 грудня.—С.4.
24. Бекиров Н. Крымскотатарский народ твердо поддерживает территориальную целостность, суверенитет Украины // День.—2004.—8 декабря.—С.4.
25. Самар В. Татарське весілля // Дзеркало тижня.—2004.—13 листопада.—С.6.
26. Южная столица. Газета Симферопольского городского совета депутатов.—Симферополь, 2004.—17 декабря.—С.1.
27. Центральная площадь Симферополя освободилась от казаков // Полуостров.—Симферополь, 2004.—31 декабря.—С.3.
28. Крымская правда.—Симферополь, 2004.—28 декабря.—С.1.
29. Русская правда.—К., 2005.—январь.—№4. —С.4.

30. Фролов К. Право на защиту // Литературная газета.—М., 2005.—2-8 февраля.—С.3.